

Вплив ставлення учнів до навчання, на їхню мотиваційну сферу

Існують такі типи ставлення учнів до навчання:

- негативне ставлення;
- позитивне аморфне ставлення;
- позитивне пізнавальне, усвідомлене ставлення;
- позитивне відповідальне, особистісне ставлення.

Коротко проаналізуємо особливості кожного типу ставлення учнів до навчання та його вплив на мотивацію.

Для негативного ставлення учнів до навчання є характерними: біdnість і вузькість мотивів; пізнавальні мотиви вичерпує інтерес до результату; несформовані вміння ставити цілі, долати труднощі; навчальну діяльність не сформовано; відсутнє вміння виконувати дію за розгорнутою інструкцією дорослого; відсутня орієнтація на пошук різних способів дії.

За позитивного (аморфного) ставлення учнів до навчання у мотивації спостерігаємо нестійке переживання новизни, допитливості, спонтанного інтересу; виникнення переваг одних навчальних предметів над іншими; широкі соціальні мотиви обов'язку; розуміння та первинне осмислення цілей, визначених учителем.

За позитивного (пізнавального) ставлення учнів до навчання мотивацію характеризують постановка нових цілей, народження нових мотивів, осмислення співвідношення своїх мотивів і цілей. Навчальна діяльність містить не тільки відтворення за зразками педагога завдань, способів дій, але й виникнення самостійно визначених цілей, а також виконання дій із власної ініціативи. Відбувається опанування умінь планувати й оцінювати свою навчальну діяльність для її здійснення, перевіряти та контролювати себе на кожному етапі уроку.

За позитивного (особистісного, відповідального) ставлення учня до навчання мотивацію характеризують стійкість і

неповторність мотиваційної сфери, уміння ставити перспективні, нестандартні цілі та реалізовувати їх, уміння долати перешкоди задля досягнення мети. У навчальній діяльності спостерігаємо пошук нестандартних способів виконання навчального завдання, гнучкість і мобільність способів дій, опанування навчальних дій та вмінь до рівня навичок і звичок культури праці, вихід із навчальної діяльності до самоосвітньої, перехід до творчої діяльності. Класифікацію найпоширеніших психологічних причин низької мотивації навчання, їх ознак і способів подолання подано у таблиці.

Причини	Ознаки	Способи подолання
Слабке здоров'я	Швидко стомлюється до кінця уроку або після перших уроків. Часто пропускає заняття	Спостереження у лікаря, несуорий режим
Не враховано індивідуальні особливості нервової системи учня	Учень не встигає виконати завдання у запропонований час, болісно реагує на невдачі тощо	Допомогти учню вивчити свої особливості та навчити його враховувати їх у процесі діяльності. Учитель має дотримувати певних правил під час роботи з такими дітьми (наприклад, не ставити їх у ситуацію миттєвої відповіді)
Відсутність мотивації досягнення успіху	Низька самооцінка, нерішучість, відсутність ініціативи, виявлення невпевненості у своїх силах	Підвищити самооцінку учня, сприяти формуванню мотивації
Несформованість прийомів навчальної діяльності	Не знає способів навчальної роботи	Навчити основних прийомів навчальної діяльності
Недоліки у розвитку пізнавальних процесів	Не може зосередитися, погана пам'ять, зазнає труднощів під час розв'язання задач тощо	Використання коригувальних вправ на розвиток пізнавальних процесів

Мотиваційно-організаційний етап уроку

Мета учителя на такому етапі — перетворити учнів із об'єктів на суб'єктів діяльності, що має забезпечити доцільність, організованість і правильність їхньої подальшої діяльності.

Щоб досягти цієї мети, необхідно:

- організувати прийняття та розуміння учнями мети діяльності;
- організувати чітке бачення учнями результатів діяльності, ресурсів (інформації, умінь, навичок), які їм стануть у нагоді, та способів можливої діяльності. Змістом цього етапу є підготовка учнів до здійснення діяльності на підставі основ них понять і проблем навчального матеріалу, у результаті якої відбувається розвиток якостей особистості (набуття відповідних компетенцій).

Аналіз уроків дозволяє виділити кілька типових помилок, яких припускаються під час організації та проведення цього етапу молоді учителі:

- підміна мотивації актуалізацією опорних знань учнів;
- невідповідність організаційних форм методичним прийомам;
- відсутність взаємодії педагога й учнів (учитель розповідає, чому це важливо, на його погляд, але це не забезпечує залучення учнів до процесу);
- недостатня кількість часу, відведена для такого етапу;
- зосередження на формуванні пізнавальних мотивів, тобто викликаних інтересом власне до процесу навчання, й ігнорування економічних, соціальних мотивів тощо.

Критеріями, що свідчать про завершення мотиваційно-організаційного етапу уроку, є здатність учнів відповісти на такі запитання:

- Що вивчатиметься?
- Чому саме цей матеріал необхідно вивчати?

- У чому полягає важливість цього матеріалу для вас особисто?
 - Який результат ви повинні отримати наприкінці роботи?
 - Що, як і в якій послідовності ви маєте робити, щоб досягти певного результату?
 - Як і на підставі яких критеріїв ви зможете переконатися в досягненні результату?
- Етап мотиваційно-організаційної діяльності учнів має охоплювати приблизно 15–20 % часу, відведеного на засвоєння навчального матеріалу. В міру опанування учнями таких процедур час на організацію й орієнтацію скорочується. Через декілька уроків цей етап набуває форми запитання: «Чи зрозуміло вам, що і як треба роботи для досягнення позитивного результату?».

Шляхи формування мотивації на уроці

Нижче розглянемо їхню номенклатуру та сутність.

Бесіда

У вступному слові учитель окреслює коло запитань, які розглянатиме на уроці. При цьому залучено знання і суб'єктивний досвід учнів, наведено цікаві приклади та парадоксальні ситуації, продемонстровано зв'язок матеріалу, що вивчається, із раніше вивченим. Педагог указує на практичне значення теми, яку розглядають.

Створення проблемної ситуації

Вона містить постановку питання, демонстрацію експерименту, для пояснення яких в учнів не вистачає знань, та створення проблемних ситуацій.

Способи створення проблемних ситуацій:

- зіткнення учнів із суперечностями між новими фактами та явищами та наявними знаннями за необхідності теоретичного пояснення й пошуку шляхів їх застосування;

- зіткнення учнів із необхідністю вибору потрібної інформації (ситуація з надлишком інформації);
- використання суперечностей між наявними в учнів знаннями та практичними завданнями, що виникають під час виконання цих завдань;
- спонукання до порівняння, зіставлення та протиставлення фактів, явищ, правил і дій та їх узагальнення;
- зіткнення учнів із суперечностями між наявними технічними рішеннями та новими вимогами, які висуває практика;
- спонукання учнів до виявлення внутрішніх і міжпредметних зв'язків, зв'язків між явищами.

Опрацювання текстів періодичних видань

Для активізації роботи та зацікавленості учнів на початку уроку вчитель роздає газети, журнали або сторінки цих видань, де розміщено інформацію, що стосується теми уроку. Вчитель просить учнів звернути увагу на конкретну інформацію, наголошує на її важливості для кожного учня та можливості її повсякденного використання.

Виготовлення саморобних наочних посібників

На початку вивчення теми учні одержують перелік наочних посібників, які вони можуть виготовити. У класі створюють постійну виставку саморобних наочних посібників, що дає можливість усім учням ознайомитися з творчими досягненнями однокласників. Крім того, учнів можна залучати до виготовлення таблиць і схем, слайдів, які пояснюють матеріал теми. Ця форма роботи дозволяє не лише створити роздавальний матеріал, але й формує в учнів уміння виокремлювати головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та, що особливо важливо, сприяє активізації розумової діяльності.

Використання творчих завдань

Містить такі прийоми:

- Учням пропонують запитання на зразок: «Що станеться, якщо...?». У цих запитаннях розглядають парадоксальні ситуації. Учні можуть самостійно добирати такі запитання, ставити їх одногрупникам, обговорювати, захищати свою позицію з використанням знання із предмета.
 - Складання кросвордів, загадок. Можливі варіанти роботи із кросвордом:
 - 1) розгадати кросворд, заповнивши порожні клітинки;
 - 2) сформулювати запитання до слів, які подано учням у заповненому кросворді;
 - 3) заповнити кросворд, у якому виділено певні квадратики. Із літер, що вийшли в них, скласти ключове слово та пояснити його зміст;
 - 4) скласти кросворд, використавши поняття із теми, яку запропонував учитель.
 - Художні завдання, наприклад: «Яким я уявляю собі...?». Тут можна запропонувати і природне явище, і якого-небудь наукового діяча, і подію.
 - Написання фантастичних оповідань, есе, віршів із використанням знань з предмета.
- Мотивація навчальної діяльності шляхом використання під час уроку художньої та науково-популярної літератури**

Використання уривків із творів можливе з різною метою: для ілюстрації матеріалу, постановки запитання, закріплення вивченого. Використання художньої та науково-популярної літератури у навчальному процесі сприяє активізації пізнавальної активності та закріпленню цілісного уявлення про навколишній світ.

Створення ситуації успіху

Практика свідчить про те, що досить складно працювати із учнями з низькою мотивацією до навчання, тому що вони не можуть засвоїти новий матеріал.

Запропоновано такий прийом, як дозування викладу навчального матеріалу, тобто подання його окремими невеликими смисловими дозами з обов'язковим закріпленням.

На початку вивчення теми використовують репродуктивні методи навчання, щоб учні переконалися в можливості відтворити матеріал, а уже потім використовують творчі методи. Учні виконують завдання за допомогою підказок. При цьому виникає проблема: як, наприклад, оцінити елементарні (на думку педагога) дії учня — відтворення невеликої дози матеріалу, розв'язання нескладної задачі, виконання легкої самостійної роботи. З урахуванням того, що для деяких учнів таке навчання було максимально можливим, досягнення навчальної діяльності слід оцінювати не пише середнім, а іноді й вищим балом. Такий прийом виправдовує себе, оскільки учні починають вірити у власні сили і згодом дедалі краще опановують матеріал з предмета.

Труднощі у розумінні матеріалу, який вивчають, можуть бути спричинені значною кількістю незнайомих слів у розповіді вчителя, тобто щільністю незрозумілої наукової термінології. Щоб уникнути цього, слід чітко визначити мінімум наукових термінів, які повинен опанувати учень; доцільно показати (там, де це можливо) відмінність їх від повсякденних понять, навести аналогічні терміни, пояснити їхнє походження; ці терміни необхідно використовувати багаторазово для ґрунтовного закріплення в пам'яті.

Чим чіткіше та яскравіше виконано розподіл матеріалу на частини, чим більш реельно показано логічні зв'язки між ними, підкреслено складові, які містять нові знання, тим більш зрозумілим є його зміст. Цьому сприяють наголошення на ключових словах у тексті, наявність плану викладу, запитання до нього. Якщо додатково матеріал конкретизовано ілюстраціями, словесними прикладами,

близькими до особистого досвіду учнів, то він стає доступним для розуміння і викликає інтерес до предмета.

Використання діяльнісного підходу до навчання

Мотивацію формують як під час навчання, так і під час самостійної роботи учнів.

Навчальна діяльність під керівництвом педагога

Можливі варіанти завдань для учнів:

- Що саме буде результатом вашої роботи на уроці?
- Якими способами можна досягти результативності вашої роботи на уроці?
- Чи існують інші способи виконання роботи?
- Визначте завдання своєї навчальної діяльності, оберіть способи дій, що відповідають виконанню завдань.
- Самостійно та послідовно виконайте усі етапи конкретної роботи та подайте результати у вигляді графіка, схеми тощо.
- Сплануйте свою навчальну діяльність, визначивши віддалену та найближчу мету.
- Визначте проміжок часу, необхідний для виконання усіх етапів роботи, та етап, який, на вашу думку, буде найскладнішим.

Самостійна, самоосвітня діяльність учня

Можливі прийоми самостійної роботи учня:

- Прийом смислового опрацювання тексту, що передбачає збільшення обсягів матеріалу, який вивчається, виокремлення у ньому ідей, принципів, законів, осмислення узагальнених способів розв'язання задач.
- Прийом культури читання та культури слухання; прийоми стислого та більш раціонального конспектування (план, тези, конспект, анотація, реферат, рецензія, загальні прийоми роботи з книгою).

- Загальні прийоми запам'ятовування (структурування навчального матеріалу, використання прийому мнемотехніки: образної та слухової пам'яті).
- Прийоми фокусування уваги, що базується на використанні різноманітних видів контролю, поетапної перевірки своєї роботи тощо.
- Загальні прийоми пошуку додаткової інформації (робота з бібліографією, довідниками, каталогами, словниками, енциклопедіями).
- Прийоми підготовки до державної атестації, тематичного оцінювання, семінару, лабораторних і практичних робіт.
- Прийоми раціонального використання часу.

Використання екстраполяції у навчальній діяльності

Прийоми екстраполяції базуються на функції мозку прогнозувати. Уміння переносити наявні знання, вміння, способи діяльності в іншу ситуацію — яскрава ознака творчого мислення. До прийомів екстраполяції належать:

- перенесення об'єкта в уявне майбутнє, довільне перенесення параметрів, використання прийому парадоксів;
- перенесення себе в уявне майбутнє та прогнозування розвитку подій з огляду на це майбутнє;
- проведення конкурсу пропонованих теорій;
- розгляд об'єкта з різних боків;

Використання пізнавальних ігор та ігрових ситуацій

Нижче наведено деякі приклади ігрових ситуацій, застосування яких не потребує значного часу ані на підготовку, ані на проведення. Однак вони сприяють значному пожвавленню дій учнів на уроці.

Коментатор. Проводять після вивчення теми. Учням пропонують відтворити зміст раніше переглянутого сюжету кінострічки, відеосюжету; пояснити зміст малюнка або схеми; прокоментувати дії вчителя чи майстра.

Ланцюжок. Ланцюжки можуть бути різними: ланцюжок думок, ланцюжок відповідей на запитання, ланцюжок формул, ланцюжок задач, відібраних так, що відповідь попередньої задачі є умовою наступної.

Перевертні. Учням роздають завдання-картки із написаними реченнями, слова у яких переплутані. Завдання полягає в тому, щоб правильно побудувати речення та пояснити, про яке явище чи поняття в ньому йдеться. Прийом можна використовувати під час узагальнення вивченого матеріалу.

Робота з незнайомим текстом

Учням пропонують для ознайомлення невеликий текст, що безпосередньо стосується матеріалу, який вивчають. Потім учитель збирає тексти та пропонує учням прочитати з екрана той самий текст, до якого внесено певні зміни (бажано помилкові). Учні повинні порівняти текст із раніше прочитаним і з'ясувати помилки та неточності. Учитель читає заздалегідь підготовлений матеріал, у якому описано певну подію, але припускається помилок в описі понять, явищ тощо. Учням запропоновано під час прослуховування фіксувати помічені помилки в зошитах. Оцінювання діяльності учнів можна здійснювати, перевіривши зошити, або у процесі обговорення.

Практичні поради учителю щодо формування мотивації учнів

- 1) Спиряйтесь на бажання учнів. Важливо не те, чого бажаємо ми самі, а те, чого хоче учень. Він не винен у своїх бажаннях. Завдання педагога — змінити напрям його прагнень, якщо вони не збігаються із педагогічними цілями.
- 2) Використовуйте ідентифікацію. Заохочуйте своїх учнів чогось жагуче забажати. Головне — щоб бажання виникли, а ви змогли б їх використати.

- 3) Урахуйте інтереси та нахили. Говоріть про те, що цікавить ваших учнів, точніше — з цього розпочинайте. Намагайтесь обернути побічні інтереси дитини на свою користь. У складних випадках ідіть від яскравої форми до змісту, від емоцій до логіки.
- 4) Використовуйте наміри. Пам'ятайте: намір виникає на підставі потреби. Знаходьте можливість допомогти учням у здійсненні їхніх намірів.
- 5) Заохочуйте бажання досягти визнання. Багато хто вчиться не лише заради знань, але й заради престижу. Не слід нехтувати цим бажанням.
- 6) Визнавайте чесноти, схвалюйте успіхи, давайте шанси. Пам'ятайте: завжди краще хвалити, ніж критикувати. Авансуйте найменші позитивні зрушення. Безпрограшний стимул — «я вірю, що ти зможеш!».
- 7) Зробіть діяльність привабливою. Використовуйте зовнішньо привабливі та цікаві форми роботи, оформлення результатів, кінцеве оцінювання діяльності.
- 8) Іноді просто говоріть «треба!». Але цьому заклику завжди надавайте особистісного спрямування — «це потрібно зробити! Ти ж вольова людина!».
- 9) Використовуйте ситуацію. Різні життєві ситуації, що виникли випадково, потрібно помітити й одразу ж використати як стимул.